

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. І.І. МЕЧНИКОВА

ЧИКУР ЛІЛІЯ ДМИТРІВНА

УДК 883-1Лєся Українка

**НАЦІОНАЛЬНЕ І ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКЕ
В ЕСТЕТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ
(На матеріалі ліричних творів)**

Спеціальність 10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському державному університеті
ім. І. І. Мечникова.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Прісовський Євген Миколайович,
Одеський державний університет
ім. І. І. Мечникова, завідувач
кафедри української літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Турган Ольга Дмитрівна,
Запорізький державний університет,
декан філологічного факультету;

кандидат філологічних наук, доцент
Саснко Валентина Павлівна,
Одеський державний університет ім. І.І. Мечникова, доцент кафедри новітньої
літератури та журналістики.

Провідна установа: Дніпропетровський державний університет, кафедра української
літератури.

Захист відбудеться “**29**” *березня* 2000 р. о 13.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради,
шифр К41.051.02 в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова (65058, м. Одеса,
Французький бульвар, 24/26, ауд. 91).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Одеського державного університету ім.
І. І. Мечникова (65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24)

Автореферат розіслано “**25**” *лютого* 2000 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Чорноіваненко Є.М.

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження зумовлена всезростаючою увагою літературознавців,
мистецтвознавців, культурологів до творчої спадщини Лесі Українки.

Своїм геніальним художнім обдаруванням Леся Українка не тільки органічно вийшла з XIX століття, але не менш природно вросла у вік XX. У бурхливих суспільних процесах на зламі віків пошук свободи людського духу як важливої передумови свободи суспільної став надзвичайно актуальним. Саме на шляху таких пошуків з'ясовується зв'язок національних та світових проблем. Запаливши вогні своєї творчості, поетеса проклала шлях багатьом новітнім напрямкам вітчизняного мистецтва, яке робило спробу позбутися комплексу духовного закуту і здійснило рішучі кроки на шляху магістрального – світового – руху в бік європеїзації і культурного оновлення та оздоровлення всіх галузей духовного життя.

Актуальність дисертаційної роботи ґрунтується на необхідності пояснити духовний потенціал Лесі Українки, виходячи із з'ясування:

- глибини і широти національної специфіки її творчості на рівні поезики;
- системного аналізу особливостей художнього образу України і національної ідеї в поезії Лесі Українки;
- художньо-естетичного осмислення культурологічних виявів співвідношення загальнолюдського і національного, що становить ядро її естетичних пошуків і відкриттів, духовного набутку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалася в руслі наукового плану кафедри української літератури Одеського державного університету ім.

І.І.Мечникова, яка досліджує проблему національного і загальнолюдського начал в українській літературі XIX – початку XX століття. Кафедра працює над цією проблемою спільно з відділом шевченкознавства Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної Академії наук України.

Предметом дослідження є поетична творчість Лесі Українки (Цикли: “Сім струн”, “Сльози-перли”, “Подорож до моря”, “Кримські спогади”, “Мелодії”, “Невільничі пісні”, “Відгуки”, вміщені у трьох збірках, на матеріалі котрих спеціально вивчається художній код Лесі Українки, крізь призму якого вияскравлюється національний культурний простір України та рух тих думок і почуттів ліричного героя й автора, в яких він окреслюється.).

Мета і завдання дослідження: обґрунтування і трактування питань духовно непоривного зв'язку поетеси з Україною, з національною традицією.

Для цього необхідно:

- з'ясувати і систематизувати на ґрунті конкретного вивчення творчості Лесі Українки ті якості мистецького розвитку, які дали змогу розширити культурний простір України, позбавити його рис драматичної ізоляваності від світового культурного простору;
- пояснити через призму творчого набутку Лесі Українки проблему національного і загальнолюдського в літературі;
- осмислити методологічні та теоретичні засади, що сприяли б правдивому аналізу поезики та естетики Лесі Українки.

Методологія та методика дослідження. Авторка дисертаційної роботи спирається на досвід попередніх досліджень і відходить від усталених соціологічних методик літературознавчого аналізу та орієнтованих на описовість стереотипів, звертається до активного застосування прийомів філологічної школи літературознавства та естетичного дослідження, сполучених із компаративістськими та герменевтичними підходами. Адже теорія інтерпретації художнього тексту цілком може бути підґрунтям спеціального аналізу теми культурологічних вимірів аспектів національного й загальнолюдського в поетичній творчості Лесі Українки, що логічно лягає на порівняльне вивчення системи творів, якими є цикли та збірки “На крилах пісень”, “Відгуки”, “Думи і мрії”, та на їх контекстуальне осмислення.

Наукова новизна дисертації полягає в розробці теоретичних і історико-літературних засад проблеми “національного і загальнолюдського в естетичній інтерпретації Лесі Українки”.

Авторка намагається проникнути у сферу того, як українська нація освоювала і пізнавала світ в образах своєї культури на тому етапі її функціонування, що був пов'язаний з діяльністю Лесі

Українки, її творчим профілем на тлі епохи, духовного життя народу, його прагненням не тільки вижити в умовах гонінь, але й розвиватися самобутнім шляхом і водночас в контексті з іншими.

Це тим більше важливо осмислити, що нині – наприкінці другого тисячоліття і на порозі XXI віку – є потреба позбутися вузько утилітарних меж трактування цієї проблеми як у історико-літературному та персональному, так і теоретичному вимірах.

Теоретичним підґрунтям даного дисертаційного дослідження є праці та продуктивні й фундаментальні ідеї, висловлені видатними філософами (М.Бахтінім, М.Бердяєвим, О.Лосєвим, М.Хайдегером, К.Юнгом), культурологами та соціологами (Д.Донцовим, О.Забужко, М.Шлемкевичем), а також літературознавцями, втім числі лесезнавцями, як вітчизняними, так і діаспорними (Г.Грабовичем, М.Грушевським, Т.Гундоровою, М.Драй-Хмарою, М.Зеровим, С.Єфремовим, М.Жулинським, М.Зубрицькою, Ліною Костенко, М.Кодаком, Н.Кузякіною, Л.Кулінською, Т.Мейзерською, Л.Міщенко, В.Нарівською, А.Ніковським, П.Одарченком, О.Рисаком, В.Саєнко, Степаном Тудором, О.Турган, П.Филиповичем та іншими).

Практичне значення. Результати дисертаційного дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення. Проведене дослідження знайде практичне застосування у вузівських і шкільних курсах історії української літератури та культури XIX і XX століть, у спецкурсах з історії української літератури, а низка положень стане у пригоді студентам філологічних факультетів при написанні магістерських, дипломних, випускних та курсових робіт, присвячених творчості Лесі Українки і проблемам поезики, аспектам динаміки естетичних систем у культурі України, зокрема питанням зміни і функціонування культурно-стилістичних епох та ролі національного чинника в діалозі зі світовим мистецтвом.

Особистий внесок дисертанта полягає:

- у витлумаченні творчості Лесі Українки адекватно до її виключних можливостей бути національно своєрідною і переконливою у світовому контексті;
- у прагненні по-новому подивитись на проблеми України, національної ідеї, розглянути стосунки національного і загальнолюдського в герменевтичному контексті, застосовуючи нові методології, використовуючи набутки сучасного лесезнавства.

Апробація роботи. Результати дисертаційної роботи викладено у 12 публікаціях, тезах доповідей. Серед публікацій – 4 у фахових виданнях. Наслідки наукових пошуків, здійснених авторкою роботи, доповідались на наукових конференціях в Одеському державному університеті, а також у Тернопільському педагогічному інституті, й отримали схвалення. Обговорення на кафедрі, де виконувалась робота, мало такі висновки: дисертаційна робота за науковим рівнем, актуальністю дослідження, практичною цінністю, обсягом та оформленням відповідає вимогам ВАК і рекомендована до захисту.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (193 найменування). Викладена на 142 сторінках комп'ютерного набору.

ЗМІСТ РОБОТИ

У “**ВСТУПІ**” обґрунтовується вибір теми, її актуальність і наукова новизна, визначаються мета та завдання, методологія дослідження та її практичне застосування, аналізується стан вивчення проблеми в літературознавстві.

У **ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ** – “Стан сучасного лесезнавства” – простежено шляхи розвитку і основні проблеми формування українського лесезнавства упродовж XX століття. Авторка зазначає, що творчість Лесі Українки позначена всією складністю проблем, що поставали наприкінці XIX- на початку XX століть у літературі, мистецтві, філософській та суспільній думці. Багатьма критиками початку століття творчість Лесі Українки оцінювалась як найбільш сучасна. Так, С.Єфремов називає її “чи не найбільш сучасним з усіх поетів наших”, що “найповніше одбила в собі ознаки свого часу з

усіма його запитами, поривами до високої мети і нидіння серед дрібних та мізерних обставин, з високими замірами та малими вчинками”¹.

Українське лесезнавство 20-х років, засноване на фундаменті наукового плюралізму, мало всі можливості для історичної перспективи. Але в силу ненормальної еволюції культурних і суспільно-політичних процесів в Україні в літературознавстві визначилась тенденція до ідеологічного ухилу, зміщення акцентів від аналізу внутрішньої структури художнього твору до дослідження зовнішніх впливів і факторів. Ідеологічний підхід до літературних явищ призвів до перекручення уявлень про цілі періоди в історії нашої літератури, помилок в інтерпретації життя і творчості письменниці.

Аналіз складної літературної ситуації 20-х років дає можливість зробити висновки, що в галузі критики та історії української літератури центральну позицію займають представники так званої школи неокласиків, наукова діяльність яких розглядалася спрощено. Кожний, хто досліджує питання історії української літератури, не може обійтись без того, що зробили в цій сфері неокласики: М.Зеров, П.Филипович, М.Драй-Хмара, О.Бургардт.

Вагомою є концепція Миколи Зерова, який аналізує твори Лесі Українки, виходячи з істинно естетичних факторів, акцентуючи увагу на внутрішній специфіці літератури. Руйнуючи традиційні підходи до інтерпретації літературних явищ, вчений універсального типу закладає підвалини якісно нового рівня дослідження творчості поетеси. М.Зеров відходить від вузько соціологічної мотивації, заперечуючи принцип зашореної аналогії, який в традиційному літературознавстві містився в термінах “відображати”, “передавати”, і прив’язує художній текст до конкретної історичної епохи.

Цінною своєю науковою об’єктивністю є друга частина монографії М.Драй-Хмари² “Творчість Лесі Українки”, в якій дано огляд мистецького шляху письменниці, еволюцію її спадщини – від наслідувань українських і світових поетів до високої майстерності оригінального літературного набутку. Різноманітність світових сюжетів у творах Лесі Українки М.Драй-Хмара пояснює не лише тим, що письменниця через свою хворобу змушена була довгий час жити поза межами рідного краю, а й тим, що вона, як Данте і Гете, шукала великих пристрастей у минулому. М.Драй-Хмара так само, як і М.Зеров, підкреслював, що поезія Лесі Українки є бінарним виявом двох начал: трагізму і творчості.

У літературознавчій спадщині неокласиків певним чином порушувалося дискусійне питання про індивідуалізм, що розумівся широко – і як самобутність та суверенність власних пошуків митців, в тім числі і Лесі Українки.

У постановці і дослідженні проблеми індивідуалізму у творчості Лесі Українки на першому місці слід поставити роботи Д.Донцова, який пов’язував творчість Лесі Українки з національною ідеєю.

У сучасному літературознавстві проблемі індивідуалізму у творчості Лесі Українки приділяли увагу М.Зубрицька¹ та Я.Поліщук². Саме індивідуальне, на їх погляд, лежить в основі світобачення та поетики Лесі Українки. З одного боку, її індивідуалізм – це постійна присутність сильної, неординарної особистості автора в кожному творі, в кожному образі. З іншого – це вплив культурно-інтелектуального середовища того часу, європейської естетичної думки. Доводиться переглядати наші звичні уявлення про співвідношення індивідуального і загального у творчості Лесі Українки. Сильний і самобутній індивідуалізм Лесі Українки досьгодні протистоїть спробам адаптувати її твори для “масового вжитку”. Якщо не виходити з постулату індивідуалізму Лесі Українки, залишиться незрозумілою така проблема її творчості, як проблема волі людини. Поетеса ставить конкретного персонажа у позицію морально-філософського вибору: ця традиція народжується в її поезії – вибір поміж загальними вартостями (напр., “вінець терновий”, чи “царська корона”), а ще частіше – внутрішній вибір: “... я душею повстала сама проти себе” (“Мріє, не зрадь!..”). Не становлять винятку також і ті твори, де постає образ народу – він не піднесений над індивідуалізмом, а виявляється через зіставлення з останнім, як-от у поезіях “Народ пророкові”,

“Пророк”, “Якби я знав, що їм нема рятунку”. Вольова енергія маси починається з ініціативи сильної особистості.

Ця сильна особистість стала предметом дослідження у численних літературознавчих працях сучасної дослідниці Л.І.Міщенко¹, що в своїх роботах естетично осмислила соціальну заангажованість поезії Лесі Українки.

Говорячи про естетизацію як особливість художнього мислення Лесі Українки, слід назвати ґрунтовну монографію О.О.Рисака “Лесин дивосвіт”², в якій автор вдало висвітлює питання про проблему синтезу мистецтв у ліриці Лесі Українки.

Взаємовідношення питань націоналізму, естетизму, європеїзації, індивідуалізму ще вимагають більш детального висвітлення як особливість художньої свідомості. З цих причин переосмислюється сьогодні класика.

Леся Українка попала в коло переосмислення модерністичної критики, яка сьогодні є актуальною. Наша літературознавча наука потребує дискусій навколо проблематики модернізму та різнобічних, суперечливих оцінок. Внаслідок цього виникає потреба переосмислення творчої спадщини Лесі Українки у світлі тих нових естетичних теорій, які є актуальними в кінці ХХ століття.

Таким чином, слід, у першу чергу, зосередити увагу на тих роботах з проблем лесезнавства, в яких осмислюються проблеми традиційного і модерного. До таких робіт можна віднести дві помітні монографії: “Дискурс модернізму в українській літературі” С. Павличко та “Проявлення слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація” Т.Гундорової. Ці дослідниці модернізують ідейно-естетичні концепції лесезнавства у світлі досягнень літературознавчої і філософської методології кінця ХХ століття. Широко залучаючи до своїх досліджень досягнення модерністського аналітичного дискурсу, Т.Гундорова прагне осмислити слово Лесі Українки як ейдос, як певну поетичну утопію нестримного словотворення, визволення через слово. Таким чином вона означає текстологічність мислення Лесі Українки, що дозволяє сприймати всю її творчість як єдиний текст, єдине слово. Більш того, вона вважає, що об’єктом творчості Лесі Українки ”стає передусім мова, цитата, опредмечення і розпредмечення смислів, захованих у слова. Дискурс омовлює немислиме, глибинне екзистенційне бажання. Але він позначає лише владу мови, є риторикою, яка, будучи називанням, іменуванням сокровенного, водночас перетворюється на самодостатній об’єкт, який поневолює саму людину”. І в цьому дослідниці вбачає фатум “слова” Лесі Українки, що покликане стати ділом. Такий підхід дав підстави дослідниці твердити, що персонажі виступають, як барельєфи, із своїх дискурсів, об’єктивізуючись на поверхні, перетворюючись у символічні постаті.

С.Павличко, що розглядала модернізм як дискурс на всіх етапах його існування в українській літературі, прагне окреслити зміст феміністичного дискурсу, що, на погляд авторки, означився у повному протистоянні, а то й неприйнятті народницького (чоловічого) дискурсу. Авторка зазначає, що на жодному етапі розвитку літератури модернізм не посів домінуючої позиції, не став осердям літературного процесу, хоча б тривалою модою. Стосовно творчості Лесі Українки авторка наголошує на тому, що офіційна культура ставила чи найважливіше в її творчості на маргінес. Крім того, Леся Українка, як і Ольга Кобилянська, стала жертвою специфічної рецепції народницької критики, яка включала канонізацію на базі тенденційної інтерпретації. Творчість Лесі Українки С.Павличко осмислює як суто феміністичну. Слід зазначити, що в сучасному літературознавстві не всі дотримуються думки про фемінізм Лесі Українки. Так, Лукаш Скупейко у доповіді “Леся Українка і фемінізм (нефеміністичний погляд)”, твердить, що “фемінізм Лесі Українки – периферійний текст. Як і будь-який інший, він заслуговує на аналіз і вивчення. У випадку пересування його до центру відбувається деформація естетичного змісту, руйнування художнього явища як такого”¹.

Культура модернізму в пору її становлення – на зламі ХІХ і ХХ ст. – великою мірою завдячує естетичному потенціалові міфу. Література і мистецтво цієї доби звертаються до міфу в пошуках

внутрішнього досвіду людини, на протигагу досвіду зовнішньому, яким обтяжила людину попередня епоха. Специфічний інтерес модернізму до міфу значною мірою був підготовлений розвитком науки. Дослідження міфу стало предметом визначних праць Р.Вагнера, Ф.Ніцше, Е.Тайлора, О.Потебні. Численні публікації міфологічної творчості, вивчення символіки міфів та їх класифікація, порівняльні студії сприяли підвищенню суспільного інтересу до міфології.

Своєрідний ракурс бачення раннього модернізму зумовлений засадою визначної ролі міфу в культурній свідомості і в літературній творчості. Міф стає одним з провідних чинників поетики з характерними культурами, візіями й алюзіями, легендами й утопіями.

У сучасних гуманітарних науках міфологічний підхід є досить популярним. В українському літературознавстві міфологічний підхід залишається мало апробованим. Причини цього бачаться в реалізоцентричній концепції, що була провідною в літературі; у невиробленості філософсько-антропологічних засад міфу у вітчизняній науці.

Вдалу спробу розглянути творчість Лесі Українки в модусі феноменологічно-екзистенційного дискурсу здійснили А.Паньков та Т.Мейзерська у монографії “Поетичні візії Лесі Українки: онтологія змісту і форми”. Вони поставили питання про трактування всієї творчості Лесі Українки як певної цілості міфологічного інтертексту, в якому діє строга система трансляції і перекодувань, на рівні яких прочитується текст.

Аналізуючи міфогенність поетичної візії Лесі Українки, автори висловили думку, що в структурі Лесиних образів домінуючим є не принцип поляризації крайніх, скажімо, класових чи соціальних образів, а принцип ієрархізації. Тому серед її героїв ми знаходимо не полярно протиставлених “праведників”, а висхідні ряди персонажів, які різняться певним рівнем суспільно-політичного, інтелектуального та морального розвитку¹.

Простеживши оглядово сучасні наукові розробки з проблем лесезнавства, слід підтримати думку Ярослава Поліщука (автора монографії “Міфологічний горизонт українського модернізму”) про те, що у творчості Лесі Українки поєдналися в цілість три елементи естетичної культури: 1) український світ, ментальність, традиція;

2) класична європейська та світова культурна традиція;

3) естетичний досвід модернізму.

Виривати з контексту й абсолютизувати один з цих чинників не варто.

Таким чином, українське лесезнавство у ХХ столітті постає як певна наукова система, що розвивається органічно, поступово, й окреслює певну перспективу.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ – “Особливості художнього трактування образу України і національної ідеї у творчості Лесі Українки” – аналізуються національні мотиви та естетична інтерпретація образу України, здійснена Лесею Українкою в трьох прижиттєвих збірках. Треба зазначити, що логіка дисертаційної роботи:

1) спричинена внутрішньою природою й оригінальністю Лесиних підходів до національних варіацій і особливостей їх естетичного осмислення в процесі мистецької еволюції;

2) зумовлена послідовністю розвитку образу України і національної ідеї у різних циклах і збірках поетеси, в її художньому світі, організованому за законами гармонії, краси і високої духовності;

3) тим, що, крім аналізу референтної і кодової сфери, важливо простежити інтертекстуальну сферу поетичного космосу на ім'я “Леся Українка”.

Виходячи з цих передумов, у другому розділі виокремлюємо підрозділи, що увиразнюють послідовність аналізу. Ці 8 підрозділів присвячено різним аспектам поставленої наукової проблеми, які розкрито на матеріалі таких циклів, як “Сім струн”, “Сльози-перли”, “Подорож до моря”, “Кримські спогади”, “Мелодії”, “Невільничі пісні”, “Відгуки”. В цих циклах розкривається код Лесі Українки, крізь призму якого вияскравлюються національний культурний простір України та рух тих думок і почуттів ліричного героя й автора, в яких він окреслюється. Це дає змогу синтезувати закономірності творчих здобутків поетеси в контексті майбутнього розвитку української літератури.

Звичайно, Леся Українка не писала прокламацій і патріотичних маніфестів про відданість Україні, про стан занедбаності народу і відсутності державного існування. Це аж ніяк не її сфера діяльності. Як митець інтелектуального типу Леся Українка вдається до семантики художнього образу, оперує ним легко і граціозно, вдається до форм зашифрованого смислу, алюзій і аналогій, натяків і алегорій, щоб якнайповніше представити проблеми України, заблокованості і прагнення прориву національної інтелігенції зі стану “екзистенційної самоти”. Своєю художньою творчістю Леся Українка здійснила на початку ХХ століття такий крок в осмисленні української національної свідомості, що визначив її естетичну сутність майже на ціле століття.

Історія повстання душі – лейтмотив, що об’єднує всю творчість Лесі Українки. Саме цій темі присвячений вірш “Досвітні огні”, який за своїм пафосом і образною системою, безумовно, пов’язаний із циклом “Сльози-перли”. Цікаво, що Леся вдається до такої форми усвідомлення дійсності, як сон. У вірші “Досвітні огні” використовується міфологічне значення сну – смерть: “Навколо все спить, як в могилі”. Від сну душі, від гніту підсвідомості (“привиддя лихі”) ліричну героїню пробуджують “досвітні огні”. Образ “досвітніх вогнів” містить думку про перемогу життя над смертю, праці над пасивністю. Образ-символ вогню має в поетичній спадщині Лесі Українки надзвичайне духовне навантаження як сила, що утворюється взаємодією матеріального та духовного першоначал і відіграє велику творчу роль. Вогонь здатний зберегти історичну пам’ять минулого, постає тим образом, що передає ідею спадкоємності.

Універсальний образ-символ РОБОТИ в ім’я знедоленого краю, в “краю неволі й крові” є тим смислотворчим стрижнем, навколо якого обертаються всі національно орієнтовані ідеї інтелектуальної поезії Лесі Українки.

У поезії “На столітній ювілей української літератури” (1898) Леся Українка за допомогою градаційного принципу ліричної композиції, здається, вичерпує поетичну характеристику золотого віку світової культури, “... Як пісня і слово були у шанобі/ В міцних сього світу; не тільки у гробі / Складались поетам вінки”(Т.1,174)¹. Повага до честі країни урівноважується шанобливим ставленням до творців її духовних цінностей.

Автобіографічний цикл “Подорож до моря”, написаний під враженням від знайомства з Одесою, своєю будовою і логікою нагадує ліричний подорожній щоденник. У циклі переплітаються описові спостереження, обставини подорожі з інтимними переживаннями. Леся Українка наповнює свої емоційні до екзальтації пейзажі гучною музикою самої природи, яку ласкаво називає – “матінка-натура”. Асоціативний ряд “воля-неволя” замикається у творах циклу, описуючи коло і підносячи національну ідею на вищий щабель, коли Леся Українка вдається до принципу спіралі, розвитку лейтмотиву України в контексті природних стихій. Складений з 9 структурних одиниць, цикл “Подорож до моря” має виразне символічне забарвлення і водночас написаний за законами імпресіоністичної та експресіоністичної поетики, що дає змогу авторці крізь призму автономного та яскравого ліричного чуття відтворити динамічну картину рідних краєвидів, за якими постає чітко окреслений образ України. Тут Леся Українка уникає декларативності і застигlosti, вдаючись до постійного руху як у структурі текстових одиниць і їх цілісності, так і в смисловій наповненості та варіативності.

Поширення меж вічності людської душі, в тім числі й української, мотивує плюралістичність ідеологічних концепцій та світоглядних орієнтацій Лесі Українки, що призвели до багатоваріантності порушених нею художньо-філософських проблем. Це й призвело до продуктивності жанру філософської лірики у творчості Лесі Українки. Філософічність її поезії зумовлена як генетичними первнями роду Драгоманових і Косачів, які успадковала Леся Українка з її дисципліною думки, так і потребою розбити пута провінціалізму, якими була скута українська культура.

Висновки, які можна зробити з системи спостережень над якістю осмислення поетесою “проклятих” українських питань, свідчать, що Леся йшла шляхом філософського розуміння й естетичного проникнення в історико-культурні матриці, а не однозначно виразної “українськості”.

Все йде через відкрито-закритий, зашифрований код художнього образу і, передусім, символу, який приховує за рівною поверхнею тексту цілий океан думок і рефлексій на національну і проукраїнську, як і далеку від неї, тему, що бринить в одежі Лесиного слова, на її мистецькій арфі, що звуками й мелодіями своїми проникає у підсвідоме, котре в'їлося в душу народу, виражає його згоду жити “як горох при дорозі”.

Зіставляючи символіку, ритміку, образну організацію творів Т.Г.Шевченка і його геніальних нащадків – Лесі Українки та Івана Франка, – П.Одарченко зауважував: “На жаль шевченкознавці не згадали ще одного оригінального Шевченкового символу-образу ХАТИ, що символізує власну державу:

В своїй хаті своя правда, і сила, і воля!”¹

Цей символ хати як власної держави маємо і в Лесі Українки в поезії “Товаришці на спомин” (1896):

Ми навіть власної не маєм ХАТИ,
Усе одкрите в нас тюремним ключарям:
Не нам, обідраним невільникам, казати
Речення гордес: “Мій дім – мій храм!” (Т.1,13).

Образ Дому-Храму і Дому-Руйновища, Витовченої і Забръоханої Землі є тією віссю, навколо якої обертається світ поезії Лесі Українки.

У **ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ** – “Художньо-естетичне осмислення культурологічних виявів загальнолюдського і національного в поезії Лесі Українки” – йдеться

- про форми й особливості осмислення української душі через культурологічні матриці, найбільш близькі духовності народу;
- про розшифровку тих образів-символів, джерело яких “знаходиться у тій сфері неусвідомленої міфології, елементарні образи котрих є досягненням людства” (К.Юнг);
- дано аналіз структур і архетипів, властивих внутрішньому шляху поетеси в культурному просторі України та поза його межами;
- осмислено часово-просторові образи, в яких знайшли вияв художні пошуки Лесі Українки в царині духовної самосвідомості та самоідентичності українського народу, його духовної субстанції;
- з'ясовано багатогранне художнє функціонування таких прикметних для поезії Лесі Українки міфологем і образів-концептів, як **внутрішня Голгофа, шлях, полон, самоофіра, терновий вінець, Душа-Психея, символіка камінного, Сфінкс, “змія золота Урея”, пророцтво** тощо, що свідчать про широкий спектр культурного діалогу між Україною і світовим мистецтвом, що було надбанням художньої палітри Лесі Українки як поетеси.

Це доводить думку про універсалізм Лесі, про її вміння не лише оперувати готовими біблійними, народнопоетичними, східними і західними образами, що втілюють культурну пам'ять народу, їх постійну інтегративність, але й продуктувати власну образну систему, органічно включену в одвічний кругообіг ідей і їх художніх втілень.

У вірші “Єврейська мелодія” з циклу “Відгуки” (збірка “Думи і мрії”) знайшли втілення просторові й семантичні уявлення поетеси, що обрала своїм девізом віру в єдину святиню, уособленням якої став образ-символ “храму”. Цей образ-символ увібрав різні іпостасі духовної субстанції: від душі коханої, яка стала для ліричної героїні своєрідним храмом, до космічної душі, в розумінні якої синтезуються риси національної і загальнолюдської духовності:

Ти в руїнах тепера, єдиний наш храм,
Вороги найсвятіше сплямили,
На твоїм олтарі неправдивим богам
Чужоземці вогонь запалили (Т.1,146).

Реалізація образу-символу “шляху”, що розгортається в стійкій опозиції, є водночас і вдалим поетичним прийомом, що надає дійового ритму поезіям Лесі, в яких помітно переважає дієслово. Так, поезія “Ave regina!” – це в одному просторовому розумінні – пісня бранки, а в другому – її духовний шлях до самоусвідомлення. Недарма ж поетичну тканину вірша тематично і структурно синтезує образ “тріумфального ходу”. Метафора “шляху” організує деякі цикли Лесі Українки, як, наприклад, цикл “Ритми” зі збірки “Відгуки”. Прикметно, що, як і інші модерністи, зокрема молодомузівці, Леся Українка сприймала життєвий шлях як дорогу страждання, що було піднесене до принципу існування.

Явище “титанізму духу” Леся Українка розповсюджує на різні творчі постаті і дії. Його уособлює в собі образ Прометея, до якого неодноразово зверталася поетеса, відголоски “прометеїзму” неодмінно присутні у творчій діяльності, символами якої є спів золотистої арфи і ридання щирого серця, бо стан емоційного прозріння нерідко уподібнюється Лесею Українкою до стану екзальтованого внутрішнього душевного руху.

Леся Українка, прекрасно знаючи єгипетську міфологію, не могла не звернути увагу на зв’язок у свідомості давніх єгиптян понять: “бог” – “сонце” – “фараон”. Тому й постать Сфінкса ототожнюється у Лесі Українки з ідолом. Така суперечлива багатозначна постать, як Сфінкс, ототожнюється з деформованими уявленнями людей про Справедливість. Згідно з засадами національної психології усталена в українській літературі традиція виводила цілісне сприйняття таких основ української ментальності, як “Воля”, “Правда”, “Доля”, “Любов”... Звертаючись до єгипетської чи давньогрецької міфології, Леся знаходила сюжети й мотиви, що відповідали своєрідному мисленню українця і внутрішньому світові самої авторки.

Цілком ймовірно, що Ніобея в трактуванні Лесі Українки – це закодований вираз стражденної України, і саме в ньому наголошена материнська доля – все мати для повноцінного життя і втіхи від потомства – і все втратити, залишившись наодинці зі слізьми-перлами. Важливо, що авторка поезії балансує на рівні високої трагедії, ніде не впадаючи в позірний, сентиментальний (який часто вважають національною літературщиною) тон розслабленої розчуленості і розпачу від горя.

Осягаючи долю особистості в контексті національних змагань і загальнолюдських поривань до духовності, Леся Українка у своїй ліричній поезії, яка всеосяжно просякає і її драматургію, зверталася до образів універсальної глибини, тих символів, які, зберігаючи здатність до множинних нашарувань, не втрачають своєї первісної свіжості і неповторності.

У **ВИСНОВКАХ** дисертаційної роботи узагальнюються результати дослідження обраної теми, формулюються основні теоретичні досягнення. Результати дослідження можуть бути представлені в таких формулюваннях:

□ Взаємини національного й загальнолюдського в ліриці Лесі Українки слід розглядати крізь призму новітніх літературознавчих підходів, в першу чергу – з погляду герменевтичного аналізу. Адже справа не стільки в реєстрі національних образів, що фігурують у її поезії, а в адекватних і сучасних методах інтерпретації.

□ Нове сприйняття естетики геніальної поетеси органічно вписується в комплекс європейських інтелектуально-культурних інтенцій модернізму, адже феномен параболічного художнього мислення поетеси робить її ідеї та образи сьогодні так само актуальними, як і в час їх оформлення у творчості Лесі Українки.

□ Загальнолюдська масштабність мислення поетеси досягалася не лише світовими сюжетами та вічними образами, але передусім завдяки проблемам, які вона ставить.

□ Вічні теми, образи, пропущені через індивідуально-художню свідомість поетеси, набували бінарного естетичного коду – з одного боку, індивідуального витвору, а з іншого – глобально-всепоглинаючого (контекст багатовікової загальнолюдської культури).

□ У поезії Лесі Українки образ рідного краю, народної долі трактується діалектично: через комплекс індивідуальне – загальнолюдське – понадіндивідуальне (космічне).

□ У міфопоетиці Лесі Українки існують і взаємодіють міфологеми, що пройшли трансформацію на всіх стадіях історико-культурного розвитку.

□ Вельми прикметним для творчої практики Лесі Українки є процес символізації, завдяки якому відбувалося прирощення як національного, так і інтертекстуального смислів, якими так вражає її лірика.

□ Часово-просторовий континуум України в поетичній творчості Лесі Українки має координати синхронії і діахронії, українські й інонаціональні.

□ Леся Українка синтезувала національну літературу, культуру з західноєвропейською й довела своєю творчістю, що національне є невід'ємною частиною художнього, філософського досвіду.

У спадок майбутнім поколінням поетеса передавала велику мудрість справжньої любові до України, яку вона пронесла через усе своє життя.

Основний зміст досліджень викладено в таких публікаціях:

1. “Думи і мрії” в контексті національної проблематики Лесі Українки // Вісник Дніпропетровського університету: Літературознавство і журналістика. – Випуск 3. – Том 1. – Дніпропетровськ, 1999. – С.71-78.
2. Стан сучасного лесезнавства // Актуальні проблеми літературознавства. Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: Навчальна книга, 1999. – С.120-126.
3. Семантика символів у поетичній творчості Лесі Українки // Проблеми сучасного літературознавства: Зб. наук. праць: Випуск 5. – Одеса: Маяк, 1999. – С.132-138
4. Особливості художнього трактування національної ідеї в творчості Лесі Українки // Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури / Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження письменника/ – Тернопіль, 1998. – С. 136-142.
5. Культурологічні вияви загальнолюдського і національного в поезії Лесі Українки // Наука і освіта. –1997. – № 1, жовтень. – С. 109-112.
6. Жанр філософської лірики Лесі Українки // Роди і жанри літератури: Зб. наук. праць (Матер. міжвуз. конф., присвяч. пам'яті проф. Г.А.В'язовського/. – Одеса, 1997. – С. 95-100.
7. Особливості художнього трактування образу України в творчості Лесі Українки // Слов'янський збірник. Випуск IV. Одеса. 1997. С. 92-101.
8. Діалектична єдність національного й загальнолюдського в поезії Лесі Українки // Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні. Частина II / Матер. міжнар. наук.-практ. конф./ – Одеса, 1996. – С. 72-73
9. У європейському контексті (125 років від дня народження Лесі Українки) // Чорноморські новини. – 24 лютого 1996. – С.2.
10. Леся Українка і Одещина // Наша школа. – 1995. – № 2. – С. 21-23
11. Національно-патріотичне і загальнолюдське в циклі поезій Лесі Українки “Невільничі пісні” // Леся Українка і сучасність /Тези доповідей наук. конф./ – Одеса, 1993, С. 62-65.
12. Пейзаж в поезії І.О.Буніна і Лесі Українки // Третьи Волковские чтения /Матер. научн. конф./ 20-22 октября 1993. – С.91-93.

Чижур Л.Д. Національне і загальнолюдське в естетичній інтерпретації Лесі Українки (На матеріалі ліричних творів). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01. – українська література. – Одеський державний університет, 2000.

Дисертація присвячена дослідженню особливостей трактування національного й загальнолюдського в ліриці Лесі Українки.

У дисертації узагальнено досвід наукових спостережень над особливостями творчого методу Лесі Українки з урахуванням сучасної методології літературознавчих досліджень і виокремленням, як однієї з основних, досі мало дослідженої, парадигми функціонування національної ідеї.

У першому, реферативному, розділі представлено стан сучасного лесезнавства, подано огляд літератури і питоми напрямки досліджень у цій галузі.

У другому розділі аналізуються особливості художнього трактування образу України і національної ідеї у трьох прижиттєвих збірках Лесі Українки, спеціально вивчаються внутрішня природа й оригінальність Лесиних підходів до національних варіацій та специфіка їх естетичного осмислення в процесі мистецької еволюції. В художньому світі Лесі Українки Україна постає образом-концептом, наділеним багатомірним значенням.

Третій розділ присвячено дослідженню культурологічних виявів загальнолюдського й національного в поетичній спадщині Лесі Українки. З цією метою здійснюється аналіз референтної та кодової сфери поезії. Входження поетеси у художній світ національних духовних матриць, органічність поетики і семантики образів-символів свідчать про широкий спектр культурного діалогу між Україною і світовим мистецтвом. Прикметою кодової сфери є часопросторові межі, в яких представлено взаємодію між національним і загальнолюдським у ліричному вираженні авторки.

У висновках аргументується універсалізм Лесі Українки, вміння не лише оперувати готовими народнопоетичними, біблійними, східними та західними образами, але й створювати власну образну систему.

Чикур Л.Д. Национальное и общечеловеческое в эстетической интерпретации Леси Украинки (На материале лирических произведений). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01. – украинская литература. – Одесский государственный университет, 2000.

В диссертации исследуются особенности трактовки национального и общечеловеческого в лирике Леси Украинки.

В диссертации обобщается опыт научных наблюдений над особенностями творческого метода Леси Украинки с учетом современной методологии литературоведческих исследований и выделением, как одной из основных, парадигмы функционирования национальной идеи. В связи с этим анализируются особенности художественной трактовки образа Украины в поэзии Леси Украинки. Специально изучается внутренняя природа и оригинальность художественных подходов к национальным вариациям и специфика их эстетического осмысления.

Значительное место в диссертации отведено интерпретации лирических произведений в русле новых герменевтических течений, исследованиям и художественно-эстетическому осмыслению культурологических проявлений общечеловеческого и национального в поэзии Леси Украинки, а также квалифицированному анализу определенных поэтических структур и архетипов, образов-символов и мифологем, которые репрезентируют основные особенности художественного мышления Леси Украинки.

Таким образом, можно говорить об универсализме творчества Леси Украинки, о ее умении не только использовать готовые библейные, народнопоэтические и мировые образы, а и продуцировать собственную образную систему.

Отношения национального и общечеловеческого в лирике Леси Украинки следует рассматривать в новом герменевтическом освещении в связи с тем, что глубина и своеобразие национальных образов по-новому открываются в своей неисчерпаемости смысловой нагрузки.

Chikur L.D. National and All-human in the Aesthetic Interpretation by Lesya Ukrainka (On the Material of the Lyrical Verses). – Manuscript.

The Thesis for the Scientific degree of a candidate of philological sciences in the speciality 10.01.01 – Ukrainian Literature. – Odessa State University. – 2000.

The Thesis is dedicated to the investigation of national and all-human features in the lyrical verses by Lesya Ukrainka.

The work consists of the following parts: Introduction, 3 Chapters, Conclusions and Literature.

Chapter I deals with the description of the present science about the poet, enumerates the investigations dedicated to Lesya Ukrainka's creative activity.

Chapter II consists of 8 parts and presents various artistic approaches to the poetry of Lesya Ukrainka, shows her attitude towards Ukraine and the national idea in general on the material of the 3 volumes of verses.

The problem under investigation is the inner nature and originality of Lesya Ukrainka's understanding of the national-wide topics and the peculiarities of her aesthetic evolution as a writer. Lesya Ukrainka appears to be an image-concept herself, for her image possesses many special meanings and plays particular role in the logics of development of Ukrainian literature both in the 19-th and 20-th centuries and though it is well-known that such cycles as "Seven Strings", "Tears-the-Pearls", "Trip to the Sea", "The Crimean Memories", "Melodies", "Slave Songs", "Echoes" universally and authentically present the national mentality and spirituality, but at the same time they are of the world-wide importance as the ones reflecting the general-human aesthetic values.

Chapter III analyses the culturological expression of the all-human and national features in the poetry of Lesya Ukrainka. The referent-code transitions in the verses of the poet are viewed, among them the following: the incorporation of the national spiritual matrixes, organic cohesion of the symbolic images which originate from mythology in all their multiple interconnections and functional loadings. The features mentioned serve as the evidence to the fact that Lesya Ukrainka was not only well acquainted with the world's mythology, but absorbed the most urgent topics and embodied them in her verses.

Comprehending the fate of an individual as to his or her national and general-human goals, Lesya Ukrainka referred to the images of the Universal depths and those symbols which even under the time influence had not undergone any changes. In the poet's lyrical interpretation such images and symbols are as fresh and original as they used to be years ago.

The Conclusions point out that Lesya Ukrainka was a poet who could equally well operate with the ready-made images from the Bible and the World's mythology and created the system of the images of her own which personified her understanding of the world's culture and aesthetics in particular. The latter speaks in favour of Lesya Ukrainka's novelty, originality and an image-creative talent.

Lesya Ukrainka synthesized the national and international literature, culture and by her creative activity she proved that these two phenomena are inseparable in the philosophical and artistic heritage of humanity.

¹ Єфремов С.О. Історія українського письменства. – К.: Феміна, 1995. – С. 526.

² Драй-Хмара М. Леся Українка: Життя і творчість. – К.: ДВУ, 1926. – 156 с.

¹ Зубрицька М. Проблема індивідуалізму у творчості Лесі Українки// Сучасність. – 1991. – №12. – С. 22-25.

² Поліщук Я. Присутність відсутності, або Проблема читача Лесі Українки// Леся Українка і національна ідея: Зб. наук. праць. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – С. 27-43.

¹ Міщенко Л. І. Політична поезія Лесі Українки: Соціальний генезис і естетична природа. – Львів: ЛДУ, 1974.

² Рисак О. О. Лесин дивосвіт. – Львів: Світ, 1992. – 178 с.

¹ Скупейко Л. Леся Українка і фемінізм (нефеміністичний погляд)// Слово і час. – 1999. – №8. – С. 47.

¹ Паньков А.І., Мейзерська Т.С. Поетичні візії Лесі Українки: онтологія змісту і форми. – Одеса, 1996. – С. 60.

¹ Леся Українка. Зібр. тв.: У 12 т. – К.: Наукова думка, 1975-1979.

¹ Одарченко П.В. Тарас Шевченко і українська література. Зб. ст.: – К.: Смолоскип, 1994. – С. 77.